LEERLIJN

LITERATUUR

Lessenreeks Basis: Verhalen

Deze leerlijn is ontwikkeld door Bibliotheek Zoetermeer.

Groep 3

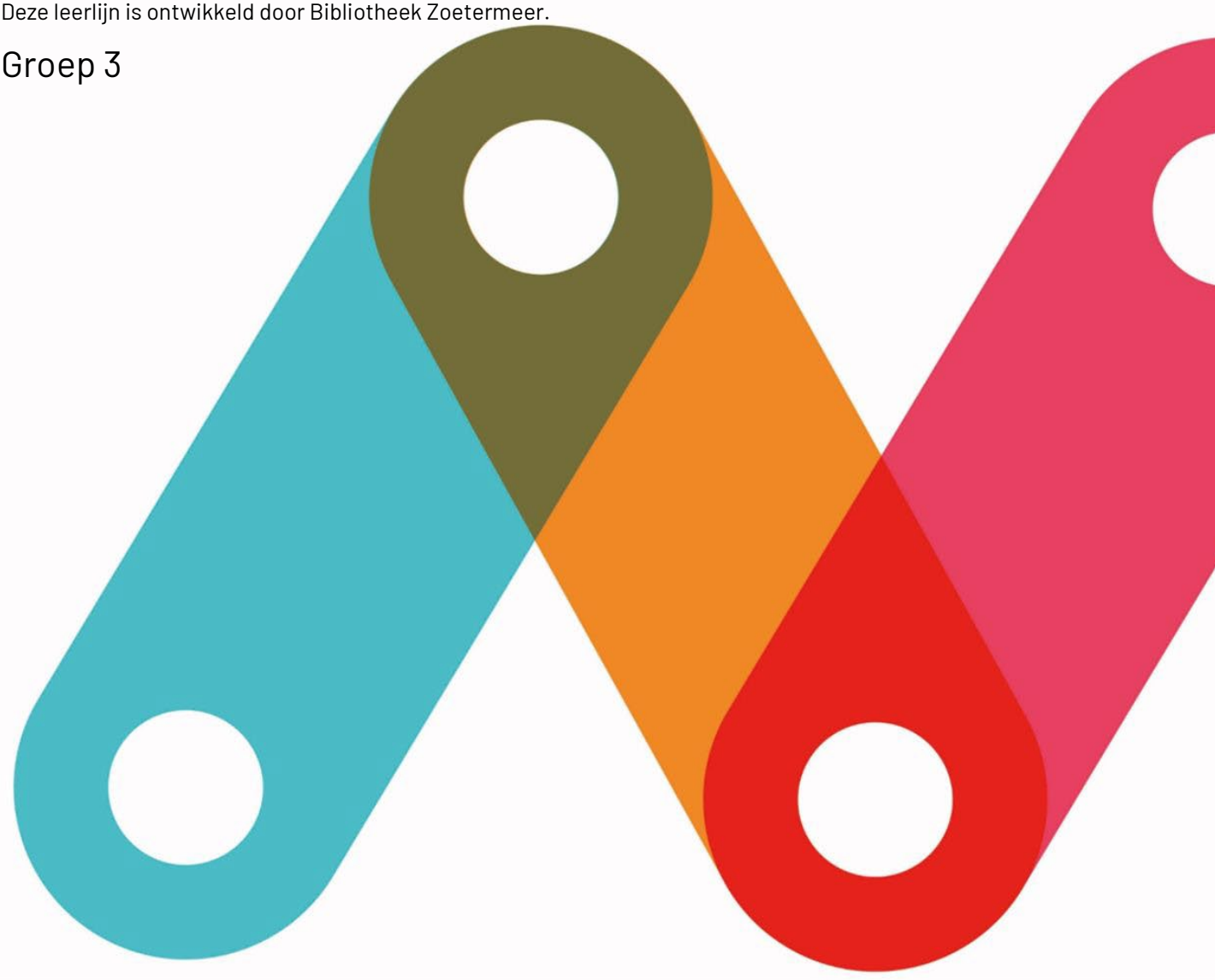

Cultuur en Techniek op School Zoetermeer

Informatie over *‘verhalen’*

Groep 3, lessenreeks ‘basis literatuureducatie’

Vier lessen van 60 minuten.

Doel van de lessenreeks

In deze lessenreeks voor groep 3 staan verhalen in allerlei vormen centraal. De leerlingen maken kennis met verzonnen verhalen (fictie) en informatie boeken (non-fictie). Ze zien bij fictie dat er verschillende genres zijn. En dat een realistisch verhaal ook verzonnen is. Ook een gedicht is een verhaal, in een andere vorm. Tenslotte gebruiken de kinderen hun fantasie, het middel om verhalen te bedenken.

Vooraf

Neem de lessen door voordat u de lessenreeks inplant. Voor enkele lessen zijn boeken nodig die u nu alvast kunt verzamelen, bijvoorbeeld door ze te reserveren bij de bibliotheek of door contact op te nemen met de leesconsulent van uw school om te zien of de boeken aangeschaft kunnen worden voor de collectie van de bibliotheek op school.

Materialenlijst

Bekijk per les naar de benodigde materialen.

Tijd

De lessen duren rond de 60 minuten. Het is heel goed mogelijk om een les in twee momenten van 30 minuten op te splitsen of om een onderdeel van de les op een later moment in te plannen of af te maken.

Lesoverzicht op de volgende pagina

Lesoverzicht

Les 1: Echt of niet?
De leerlingen gaan aan de slag met echt of niet echt. Eerst bekijken ze afbeeldingen van mensen en dieren waarbij ze aangeven wat echt is. Vervolgens wordt er gekeken naar verschillende genres. Bij welk genre hoort het woord 'werkelijk' en welke zijn verzonnen? Daarna tekenen de leerlingen naar aanleiding van het gedicht 'Lijmen' een fantasiedier.

Echt of niet?	Echt of verzonnen	Fantasiedieren	Hoe ziet het eruit?

Les 2: Korte en lange verhalen
De leerlingen bekijken verschillende fictieboeken en bespreken de overeenkomsten en verschillen. Daarna lezen ze gezamenlijk een prentenboek. Ze vatten het verhaal in één zin samen en denken na over hoe een prentenboek gemaakt wordt. Vervolgens bedenken en tekenen ze hun eigen verhaal.

Boeken met verhalen	Prentenboeken	Teken een verhaal	Lees een verhaal

Les 3: Gedichten
In deze les staan gedichten centraal. De leerlingen kijken naar verschillen in vorm tussen een verhaal en een gedicht. Ze lezen gedichten en praten over de inhoud. Ook kijken ze hoe de dichter speelt met taal. Daarna maken ze een groepsgedicht. Als afsluiting wordt er gezamenlijk nog een gedicht gelezen.

Verhaal in een andere vorm	Gedichten (voor)lezen	Een groepsgedicht	Nog een gedicht

Les 4: Fantasie
In deze les gebruiken de kinderen hun fantasie voor ideeën en verhalen. Ze bedenken samen hoe een verhaal zal aflopen. Aan de hand van verschillende voorwerpen bedenken ze gezamenlijk een verhaal waarbij ze een tekening maken. In hun verhaalschrift zullen ze ten slotte nog meer verhalen gaan schrijven.

Een paperclip	Hoe loopt het af?	De vertelmand	Het verhalenschrift

De leerlijn literatuur is ontwikkeld door Bibliotheek Zoetermeer.
Neem bij vragen contact op via IsabelledeRidder@bibliotheek-zoetermeer.nl.

1 Verhalen: echt of niet?

Groep 3, lessenreeks 'basis literatuureducatie', les 1

Introductie

De leerlingen gaan aan de slag met echt of niet echt. Eerst bekijken ze afbeeldingen van mensen en dieren waarbij ze aangeven wat echt is. Vervolgens wordt er gekeken naar verschillende genres. Bij welk genre hoort het woord 'werkelijk' en welke zijn verzonnen? Daarna tekenen de leerlingen naar aanleiding van het gedicht 'Lijmen' een fantasiedier.

Lesdoel	De leerling kan werkelijkheid en fantasie onderscheiden. De leerling herkent verschillende genres. De leerling ziet dat werkelijkheid en fantasie ieder bij verschillende genres passen. De leerling kan aangeven of een verhaal/tekst bedacht is of waargebeurd (fictie en non-fictie). De leerling beseft dat een realistisch verhaal ook bedacht is.
Benodigde materialen	Boeken van verschillende genres: informatieve boeken (non-fictie), eerste leesboeken, jeugdboeken voor verschillende leeftijden, prentenboeken, versjesboeken, voorleesbundels, poëziebundels, stripboeken enz. Verder een artikel uit een tijdschrift, een krantenartikel en een folder.
Voorbereiding	Verzamel de boeken en materialen. Lees alvast het voorleesverhaal en het gedicht.

Opdrachten

Echt of niet	Echt of verzonnen	Fantasiedieren	Hoe ziet het eruit?

Lesbeschrijving op de volgende pagina

Lesbeschrijving

Oriënteren	Echt of niet echt	10 minuten

Opdracht
Toon bijlage 1 of deel uit (per groepje). De leerlingen bekijken per twee plaatjes wat echt is en wat niet. Laat ze vertellen hoe ze dat weten. (Bijvoorbeeld: De ene is een tekening, de ander een foto. Of: De een bestaat echt, de ander is verzonnen.) Let op bij de laatste twee afbeeldingen, dit zijn beide fantasiebomen (de eerste komt uit het spel Minecraft).

Reflecteren
Vraag of de kinderen wel eens gefopt worden door echt of niet echt. Hebben ze weleens gedacht dat iets echt was waarvan dat achteraf niet zo bleek te zijn?

Onderzoeken	Werkelijk of verzonnen	20 minuten

Opdracht
Geef aan dat de leerlingen bij de afbeeldingen goed konden zien wat echt was en wat niet. Pak nu de verschillende boeken en teksten erbij. Kunnen ze ook hierbij aangeven welke tekst een echt verhaal vertelt en welk niet? Leg uit dat je dit bij boeken ook wel 'werkelijk' en 'verzonnen' noemt. (Of: non-fictie en fictie. Fictie betekent: verzonnen/niet echt. Non-fictie is dan niet-verzonnen.)

Pak een van de boeken, bekijk het met elkaar. Laat de inhoud zien en lees de flaptekst voor. Wat denken de kinderen: werkelijk/waargebeurd of verzonnen? Laat ze ook aangeven waarom. (Bijvoorbeeld: Dit boek gaat over echte dieren. Dat zie je op de foto's. Of: Dit boek gaat over fantasiedieren. Een giraffe met een slurf bestaat niet. Of een olifant kan niet praten.)

Eindig met een boek met een realistisch (voorlees)verhaal. Het verhaal gaat bijvoorbeeld over kinderen die wel echt zouden kunnen bestaan. Ze maken dingen mee die wel echt zouden kunnen gebeuren. Geef aan dat ook dit verhaal verzonnen is maar dat de schrijver niet iets heeft bedacht wat niet bestaat. De schrijver heeft het verhaal zo echt mogelijk gemaakt.
Is dit dan werkelijk of toch verzonnen? Leg uit dat het toch om een verzonnen verhaal gaat. Het zou echt gebeurd kunnen zijn maar het is niet echt zoals bijvoorbeeld een krantenartikel of een informatieboekje.

Lees het verhaal 'Wiebeltand' voor uit de gelijknamige voorleesbundel (bijlage). Stel na afloop (enkele van) de volgende vragen:

- Wie doen er mee in het verhaal? (Pleuntje, papa en mama).
- Zijn deze personen echt/werkelijk of verzonnen? (De personages zijn bedacht door de schrijver. Het zijn wel mensen die echt zouden kunnen bestaan.)
- Wat gebeurt er met de tand van Pleuntje? (Haar wiebeltand blijft achter in de appel die ze eet.)
- Kan dit echt gebeuren? (Ja, dit zou echt kunnen gebeuren.) Er zijn verschillende manieren waarop een wiebeltand uiteindelijk losraakt. Vraag naar ervaringen van de kinderen. Leg uit dat de schrijver heeft gekozen voor de tand in de appel. Dat heeft de schrijver bedacht, maar het is wel iets dat zou kunnen gebeuren.
- Vraag aan de kinderen wat zij doen met een losse tand en wat Pleuntje in het verhaal doet. (Ze legt haar tand onder haar kussen voor de tandenfee.)
- Komt de tandenfee ook echt voor in het verhaal? (Nee, de vader van Pleuntje verkleedt zich als fee en wisselt het tandje om voor een muntje.)
- Wat denken jullie, bestaat een tandenfee echt? Welke informatie haal je hierover uit het verhaal? (Eigenlijk wordt het niet helemaal duidelijk in het verhaal. Als je in de tandenfee gelooft, past het verhaal en als je er niet in gelooft ook.)

Reflecteren
Leg uit dat als de kinderen een tekening maken, ze zelf verzinnen hoe dat eruitziet. Een tekening is een verhaal in beeld(en), door jou zelf bedacht. Een schrijver van verhalen doet hetzelfde maar dan met woorden. Vraag wie het leuk vindt om dingen te verzinnen. Doen ze dat dan het liefst in beelden (tekenen) of in woorden (schrijven)?

Uitvoeren	Fantasiedieren	25 minuten

Opdracht
Vertel dat u een gedicht gaat voorlezen. Het gaat om 'Lijmen' van Joke van Leeuwen (bijlage).
Wat gebeurt er in dit gedicht? De kinderen vertellen. Bespreek of deze tekst werkelijk is (zoals een krantenbericht of een informatief boek) of verzonnen (zoals een verhaal). Kom samen tot de conclusie dat het verhaal in het gedicht door de dichter is bedacht. Vraag vervolgens of het ook echt zou kunnen gebeuren. Hebben de kinderen weleens een beeldje laten vallen?
Met de beeldjes in het gedicht gebeurt daarna iets bijzonders. Het vogeltje, veulentje en varkentje zijn een volentje, veukentje en vargeltje geworden. Schrijf de woorden ieder in een eigen kleur op het digibord en laat zo zien wat er in het gedicht wordt verteld.

vogeltje	volentje
veulentje	veukentje
varkentje	vargeltje

Zien de leerlingen aan de woorden dat de beeldjes weer verkeerd aan elkaar zijn gelijmd?
Kunnen ze zicht voorstellen hoe een volentje eruitziet? Het is een combinatie van een vogeltje en een veulentje. Vraag nog eens: bestaan een vogeltje en veulentje in het echt (ja). Bestaat een volentje in het echt? (Nee, het is een fantasiedier. Het is een niet bestaand dier.)

De leerlingen gaan een fantasiedier tekenen. Dat kan het volentje zijn (combinatie vogel en veulen), een veukentje (veulen en varken) of een vargeltje (varken en vogel).
Wanneer de leerlingen hun tekening af hebben, mogen ze het aan een klasgenoot laten zien. De klasgenoot vertelt welk fantasiedier hij ziet. De leerling zet de naam van het dier bij de tekening.

Een alternatieve opdracht kan zijn dat de leerlingen niet een fantasiedier uit het gedicht tekenen maar zelf een dier bedenken. Dat kan een kruising zijn tussen twee dieren, maar ook tussen drie of vier dieren. Ze verzinnen dan zelf een naam voor hun dier.

Reflecteren
Vraag of de leerlingen de opdracht makkelijk of moeilijk vonden. Ze maakten een tekening bij een gedicht. Hadden ze genoeg informatie?

Evalueren	Hoe ziet het eruit?	5 minuten

Opdracht
Zoek van het gedicht 'Lijmen' de versie van Plint op (via Google en de zoekwoorden: Lijmen, Joke van Leeuwen, Plint). Bekijk samen de afbeelding die bij dit gedicht is gemaakt. Herkennen de leerlingen het volentje, veukentje en vargeltje?

Reflecteren
Hoe vonden de leerlingen het om een fantasiedieren te maken?

Aanvullende suggesties

Bij 'werkelijk of verzonnen':
In plaats van het verhaal in de bijlage kunt u ook een fragment uit een zelfgekozen boek met een realistisch verhaal voorlezen.

2 Verhalen: korte en lange verhalen

Groep 3, lessenreeks 'basis literatuureducatie', les 2

Introductie

De leerlingen bekijken verschillende fictieboeken en bespreken de overeenkomsten en verschillen. Daarna lezen ze gezamenlijk een prentenboek. Ze vatten het verhaal in één zin samen en denken na over hoe een prentenboek gemaakt wordt. Vervolgens bedenken en tekenen ze hun eigen verhaal.

Lesdoel

De leerling kent verschillende fictieboeken. De leerling kan een verhaal samenvatten.

De leerling ontdekt dat er in een verhaal vaak een probleem opgelost wordt.

De leerling weet hoe een prentenboek gemaakt wordt. De leerling bedenkt een verhaal.

Benodigde materialen

Verschillende fictieboeken: prentenboek, eerste leesboekje, voorleesbundel, jeugdboek 8+ en jeugdboek 10+, stripboek.

Daarnaast voor ieder groep (van 2 of 3 leerlingen) een prentenboek.

Schrijf- en tekenmateriaal Groot vel tekenpapier (A3 of A2)

Bijlage Hoe kijk ik?

Voorbereiding

Bekijk vooraf het filmpje over Tirza Beekhuis.
https://www.youtube.com/watch?v=bs_q0hX0h-Y (duur 4:07)

Opdrachten

Boeken met verhalen	Prentenboeken	Teken een verhaal	Lees een verhaal

Lesbeschrijving op de volgende pagina

Lesbeschrijving

Oriënteren	Boeken met verhalen	Xx minuten

Opdracht
Kijk nog even terug naar de eerste les waarin de kinderen hebben geleerd dat de verhalen in (fictie) boeken verzonnen zijn. Vertel dat u weer een aantal boeken heeft meegenomen met verzonnen verhalen. Laat het prentenboek zien en vertel er kort over (Bijvoorbeeld: Dit is een prentenboek. Een prentenboek is vaak wat groter en bestaat uit prenten (tekeningen) en korte stukjes tekst.). Doe hetzelfde met een eerste leesboekje (Dit is een leesboek voor als je leert lezen. Het boek is kleiner dan een prentenboek. Er staan ongeveer evenveel tekst als tekeningen in. De tekst is speciaal voor kinderen die leren lezen. Soms is het een heel kort verhaal, soms wat langer.), een voorleesbundel (In dit boek staan allemaal korte verhalen. Je kunt ze los van elkaar lezen. Bij ieder verhaal horen één of twee tekeningen.), de jeugdboeken (Hierin staat één lang verhaal. Je leest het van begin tot het eind. In boeken voor jongere kinderen staan meer tekeningen dan in de boeken voor oudere kinderen.) en het stripboek (Hierin staan plaatjes. De tekst staat bij de plaatjes of in tekstballonnen.) Vraag de kinderen naar overeenkomsten tussen de boeken: verzonnen verhalen, tekst en tekeningen, zelf lezen of voorlezen. Vraag ook naar de verschillen: formaat, dikte, meer of minder tekst, meer of minder tekeningen, van begin tot eind lezen of een verhaal kiezen.

Praat nog even over de doelgroep van een boek. Is een prentenboek alleen om voor te lezen aan jonge kinderen? Is een eerste leesboekje alleen voor kinderen die leren lezen? Mag je een boek voor 8+ alleen maar lezen als je 8 jaar of ouder ben?
Bedenk samen dat boeken wel voor een bepaalde leeftijdsgroep worden gemaakt maar dat je natuurlijk altijd zelf mag weten voor welk boek je kiest. Het is juist goed om te kiezen en te lezen wat je leuk lijkt/vindt.

Reflecteren
Vraag welk boek de kinderen het liefst lezen? Is dat een stripboek, prentenboek, eerste leesboekje. Of genieten ze van voorlezen?

Onderzoeken	Prentenboeken	20 minuten

Opdracht
Verdeel de klas in groepjes van 2 of 3 leerlingen. Ieder groepje krijgt een prentenboek. Ze lezen gezamenlijk het prentenboek. Het is niet de bedoeling dat ze de tekst letterlijk kunnen lezen. Ze bladeren door het boek, bekijken de prenten en herkennen hier en daar wat woorden.
Geef de opdracht: Bekijk het boek met elkaar en bedenk samen waar het verhaal over zou kunnen gaan. Laat ieder groepje het verhaal bij het boek vertellen.
Vraag vervolgens: Kies samen één tekening (prent) uit het boek. Dat kan bijvoorbeeld de tekening zijn die jullie het mooiste vinden. Of de tekening waarop veel te zien is.
Ieder groepje laat zijn tekening zien aan de klas en vertelt wat erop te zien is en waarom ze voor deze prent hebben gekozen.
Kies nu één van de prentenboeken. Herhaal nog even het idee over het verhaal van het betreffende groepje. Lees het verhaal voor. Klopt het met wat de kinderen vooraf dachten?
Besteed ook aandacht aan de rol van de tekst en van de prenten. Meestal vullen deze elkaar aan. Ook is er op prenten vaak meer te zien dan in het verhaal wordt verteld. Tekst en tekeningen zijn in een prentenboek even belangrijk.
Vraag nu een kind het voorgelezen verhaal samen te vatten: Wat gebeurt er in het boek? Waar gaat het verhaal over? Vraag een ander kind hetzelfde te doen maar dan korter. Vraag daarna: Kunnen we het verhaal ook in één zin samenvatten?

Heel vaak is er in een verhaal sprake van een probleem dat opgelost moet worden. Meestal komt dit probleem ook naar voren in de korte samenvatting (van één zin). Als dat het geval is, benoem dat dan. Geef aan wat het probleem is hoe dat opgelost wordt. Noem ook de termen probleem en oplossing. Vraag ook: Wordt het probleem makkelijk/snel opgelost? Meestal duurt dit wel even en op weg naar de

oplossing komt er ook nog wel eens een probleem bij. (Bij voldoende tijd kunt u hetzelfde doen met nog een prentenboek van een ander groepje.)

Reflecteren
Verzamel de prentenboeken die nog niet zijn voorgelezen. Vraag de kinderen welk boek u hierna als eerste zal voorlezen. U kunt de groep eventueel laten stemmen. Laat enkele kinderen ook vertellen waarom ze voor dat boek kiezen.

Uitvoeren	**Teken een verhaal**	**25 minuten**

Opdracht
Bekijk wie het prentenboek heeft gemaakt. Wijs de namen aan op het omslag. De schrijver wordt eerst genoemd en daarna de tekenaar.
Hebben de kinderen een idee hoe het boek gemaakt wordt? Laat ze vertellen.
Kom tot de conclusie dat meestal de schrijver het idee bedenkt en dan de tekst maakt. De illustrator/tekenaar gaat daarna aan de slag en maakt de tekeningen bij het verhaal. Soms bedenken de schrijver en tekenaar ook samen het verhaal.
Stel de volgende vraag: Maakt de schrijver in één keer zijn verhaal? Zijn de tekeningen in één keer goed? Leg uit dat zowel de schrijver als de illustrator meerdere versies maken.
Eerst zet de schrijver zijn idee op papier, daarna schrijft hij de tekst. Daarna leest hij de tekst nog eens (en iemand anders leest mee) om daarna de tekst nog een keer aan te passen tot het helemaal goed is. De illustrator maakt eerst een schets. Deze schetsen worden goed bekeken. Pas daarna worden de eerste tekeningen gemaakt.

Bekijk het filmpje van illustrator Tirza Beekhuis waarin ze laat zien hoe ze te werk gaat:
https://www.youtube.com/watch?v=bs_qQhXOh-Y (duur 4:07)
Het filmpje eindigt met een tekenopdracht. Hiermee gaan de kinderen aan de slag. Gebruik hiervoor de bijlage 'Hoe kijk ik?' en laat de leerlingen verschillende gezichten tekenen.

Na deze oefenopdracht gaan de kinderen aan de slag met hun eigen verhaal.

Laat ze daarvoor nadenken over:
- de hoofdpersoon – Is het een dier of een persoon? Hoe oud? Enz.
- waar hun verhaal over gaat – Wat is het probleem? Hoe wordt het probleem opgelost?
- welke tekeningen bij het verhaal horen – Hoeveel tekeningen zijn er nodig om het verhaal te vertellen?

De kinderen maken vakken op een groot vel (ze kunnen het vel ook in vakjes vouwen). Voor de meeste verhalen zijn 6 tot 8 vakken nodig. Ieder vakje vertelt een deel van het verhaal, vergelijkbaar met een stripverhaal. Ze mogen bij een tekening in een vak ook nog woorden toevoegen. Geef aan dat ze kunnen starten met licht schetsen. Daarna maken ze de echte tekeningen. Verwijs ook nog even terug naar de opdracht 'Hoe kijk ik?'. Wanneer hetzelfde personage op meerdere tekeningen te zien is, is het leuk als hij of zij steeds anders kijkt.

Reflecteren
Kijk nog eens naar de prentenboeken die eerder per groepje zijn bekeken. Laat de boeken nog eens zien.
Vraag: Van welke boek vind je de tekeningen het mooiste? Kun je ook vertellen waarom?

Evalueren	Lees een verhaal	10 minuten

Opdracht
Geef de kinderen voldoende gelegenheid om hun verhaal te maken. Wanneer de verhalen af zijn, worden ze opgehaald. Deel vervolgens de verhalen willekeurig uit en zorg ervoor dat niemand zijn eigen verhaal heeft. De kinderen lezen het verhaal van een klasgenoot.
Vraag een leerling te vertellen waar het gelezen verhaal over gaat. Herkent een ander kind zijn verhaal? En klopt het ook?

Reflecteren
Bespreek het bedenken en maken van het verhaal. Hoe vonden de leerlingen dat? Vonden ze het makkelijk/moeilijk? En hoe vinden ze het dat hun verhaal nu door een ander gelezen werd? Beaam dat het soms best spannend is om iets wat je gemaakt hebt en hard aan hebt gewerkt aan een ander te laten zien.

Aanvullende suggesties

Op YouTube staan nog meer filmpjes van Tirza Beekman.

3 Verhalen: Gedichten

Groep 3, lessenreeks 'basis literatuureducatie', les 3

Introductie

In deze les staan gedichten centraal. De leerlingen kijken naar verschillen in vorm tussen een verhaal en een gedicht. Ze lezen gedichten en praten over de inhoud. Ook kijken ze hoe de dichter speelt met taal. Daarna maken ze een groepsgedicht. Als afsluiting wordt er gezamenlijk nog een gedicht gelezen.

Lesdoel	De leerling leert wat een gedicht is. De leerling kent de verschillen in vorm tussen een verhaal en een gedicht. De leerling kan vertellen waar een gedicht over gaat. De leerling herkent herhaling, alliteratie en rijm. De leerling associeert bij een onderwerp en werkt zo mee aan het schrijven van een groepsgedicht.
Benodigde materialen	Een voorleesbundel (of jeugdboek) en een gedicht. Het gaat erom dat dekinderen de verschillen in vorm zien tussen een verhaal en een gedicht. Bijlage met twee gedichten
Voorbereiding	Schrijf het gedicht 'Lui' van Nannie Kuiper (zie bijlage) op het digibord.

Opdrachten

Verhaal in een andere vorm	Gedichten (voor)lezen	Een groepsgedicht maken	Nog een gedicht

Lesbeschrijving op de volgende pagina

Lesbeschrijving

Oriënteren	Verhaal in een andere vorm	5 minuten

Opdracht
Naast de korte en lange verhalen waar de leerlingen in les 2 mee bezig zijn geweest, zijn er ook verhalen in een bijzondere vorm: gedichten.
Laat een verhaal en een gedicht naast elkaar zien. Wat zijn de verschillen in vorm?
Leg uit dat gedichten korter zijn. Dat er veel wit om de tekst heen zit en dat de stukjes tekst binnen een gedicht kort zijn. Ook staan er vaak geen hoofdletters of punten in een gedicht.

Reflecteren
Vraag wie er wel eens eerder een gedicht heeft gelezen.

Onderzoeken	Gedichten (voor)lezen	20 minuten

Opdracht
Kijk nu naar de inhoud van een gedicht. Lees de gedichten van de bijlage voor. Bespreek ieder gedicht, stel vragen als:
- Waar gaat het gedicht over?
- Wat is het verhaal van dit gedicht?
- Past het gedicht bij jou?
- Wat is het verschil tussen dit gedicht en het verhaal over …
  (noem een verhaal dat u voorleest/heeft voorgelezen).

Schrijf het eerste gedicht op het digibord om het samen te bekijken.
Vertel dat in een gedicht vaak woorden meer dan één keer voorkomen (herhaling).
Welk woord staat meer dan één keer in het gedicht?
Markeer deze woorden: ik (4x), vandaag (3x), lui (2x en titel).

Vaak staan er in een gedicht ook woorden bij elkaar die met dezelfde letter beginnen (alliteratie).
Bijvoorbeeld: boze beren, zacht zitten.
Welke woorden in het gedicht beginnen met dezelfde letter? Geef de letters van deze woorden dezelfde kleur: lekker lui, liever lui, lekker liggen. In dit gedicht gaat het ook steeds om dezelfde letter, de l.

Woorden in een gedicht kunnen op elkaar rijmen. Vraag naar voorbeelden van rijm (mus-kus, vuur-muur, pen-ren).
Lees het gedicht nog eens voor en vraag of de kinderen woorden horen die op elkaar rijmen.
Markeer de woorden: doe – moe, bed-let, moet-goed en ook lui-bui.

Lui

Ik ben lekker lui vandaag.
Ik heb een slome bui vandaag.
Denk maar niet dat ik iets doe.
Ik ben liever lui dan moe.

Lekker liggen op mijn bed
met geen mens die op mij let.
Alles wat ik anders moet,
gaat vandaag niet door – net goed.

Nannie Kuiper

Uit: Eén gedicht is nooit genoeg
Vertel dat de voorbeelden die in het gedicht zijn gemarkeerd, voorbeelden zijn van spelen met taal. Een dichter gebruikt taal op een speciale manier om zijn verhaal te vertellen.

Reflecteren
Er zijn twee gedichten voorgelezen: 'Lui' en 'Zet je hoofd op'. Vraag de kinderen welk gedicht ze het mooist/leukst vinden.

Uitvoeren	Een groepsgedicht maken	30 minuten

Opdracht
Opdracht:
Maak met de kinderen een groepsgedicht over een onderwerp waarvan ze het woord zelf al hebben geleerd, bijvoorbeeld maan, roos, vuur of vis.
Schrijf het woord op het digibord. Praat met de kinderen over het onderwerp en noteer tijdens het gesprek op een kladblaadje uitspraken van kinderen. Doe dit zo precies mogelijk en in korte zinnen. Dit worden namelijk de regels van het gedicht. Laat zo veel mogelijk kinderen aan het woord.

Stel tijdens het gesprek open vragen, denk aan:
- Wat is vuur?
- Wat weet je over vuur?
- Wat voor kleuren heeft vuur?
- Hoe voelt vuur?
- Waarom is vuur warm?
- Waarom maken we vuur?
- Hoe maak je vuur?
- Wat is een lucifer?
- Wat kan goed branden?
- Heb je je wel eens gebrand?

Leg uit dat het groepsgedicht uit mooie zinnen bestaat – door de leerlingen bedacht (!). Er kan rijm zitten in het gedicht maar dat hoeft niet. Vaak zit er in een gedicht herhaling.
Hetzelfde woord komt een paar keer terug. Welk woord zal dat bij ons zijn? Ook kunnen zinnen herhaald worden.

Maak nu het groepsgedicht. Dat kan samen met de leerlingen of u laat de kinderen ondertussen een tekening maken over het onderwerp. In dat geval heeft u de rust om het gedicht te maken. U kunt het gedicht op het bord schrijven of op een blaadje.

Let bij het schrijven van het gedicht op de volgende punten:
- Kies de vorm: bijvoorbeeld 4 strofen van 4 regels.
- Maak de zinnen niet te lang.
- Breek een zin af waar je wilt.
- Herhaal af en toe een woord of een regel.
- Probeer niet of weinig te rijmen.

Lees het groepsgedicht voor. Zorg dat de kinderen het gedicht kunnen zien. Misschien herkennen ze enkele woorden en/of hun eigen uitspraak in het gedicht. Lees het gedicht meerdere keren voor om het goed over te laten komen.

Reflecteren
Hoe vonden de leerlingen het om met elkaar een gedicht te maken?

Evalueren	Nog een gedicht	5 minuten

Opdracht
Lees tot slot nog een gedicht voor.

Een zucht is onzichtbaar

een zucht is onzichtbaar net als de wind
de nacht is onzichtbaar als de dag begint onzichtbaar zijn de dingen die ik kwijt ben
die ik nooit meer vind maar
met mijn ogen dicht zie ik alles
wat mijn hoofd verzint

Hans Hagen
uit: Eén gedicht is nooit genoeg

Reflecteren
Vraag wie na deze les zelf gedichten wil gaan schrijven.

Aanvullende suggesties

Bij 'Gedichten (voor)lezen'
Kijk de aflevering van Huisje Boompje Beestje over Poëzie
https://schooltv.nl/video/huisje-boompje-beestje-poezie/

Bij 'Een groepsgedicht maken'

Voorbeeld
Hieronder een voorbeeld van een groepsgedicht over de maan. U kunt dit gedicht als inspiratie gebruiken en/of vooraf aan de kinderen laten zien.

Naar de maan
Honderd kilometer hier vandaan

is de maan
heel ver hier vandaan

In de avond is de maan in de ruimte in de hemel
De sterren staan vlakbij de maan de maan is wit en grijs en geel

De maan is van kaas en steen gemaakt
we springen op de maan heel ver hier vandaan

U kunt het gedicht in een grote letter typen en printen op A3-papier. Ieder kind maakt een tekening bij het gedicht. De gedichtenposters kunnen opgehangen worden als een kleine expositie in de klas of op de gang.

Bron voor het groepsgedicht: *Poëziegids junior – Inspiratiegids voor poëzielessen in het basisonderwijs*, Poëziepaleis, 2017. Hierin staan nog veel meer leuke ideeën om met poëzie te werken in de onder-, midden en bovenbouw.

Extra
Misschien zijn er kinderen die zelf een gedicht willen maken. Zij kunnen aan de slag met een elfje. Ze hebben daarvoor kladpapier en een schrijfschrift nodig. Geef aan dat ze op het kladblaadje een woord mogen schrijven waar ze meer over willen vertellen. Dat kan bijvoorbeeld zijn: vis, mus, maan, boek, pen, bril. Bij het woord schrijven ze woorden die met hun onderwerp te maken hebben, denk bij vis aan: nat, sloot en bij boek bijvoorbeeld aan: lezen, letter, verhaal.
Leg uit dat de kinderen een elfje gaan schrijven. Dat is een gedicht dat uit 11 woorden bestaat. Op regel 1 komt één woord, dat is het onderwerp van het gedicht. Op regel 2 komen twee woorden, die woorden

hebben te maken met het onderwerp (en komen bijvoorbeeld van het kladblaadje). Op regel 3 komen drie woorden, op regel 4 vier woorden en op regel 5 één woord, meestal weer het onderwerp. Laat de kinderen ook woorden gebruiken als: in, op, van, naar, het, de, een, meer, vaak, soms

Voorbeelden van elfjes:

vis	boek
onder water	met letters
in de sloot	en met woorden
samen met de vissen	om in te lezen
vis	boek

4 Verhalen: fantasie

Groep 3, lessenreeks 'basis literatuureducatie', les 4

Introductie

In deze les gebruiken de kinderen hun fantasie voor ideeën en verhalen. Ze bedenken samen hoe een verhaal zal aflopen. Aan de hand van verschillende voorwerpen bedenken ze gezamenlijk een verhaal waarbij ze een tekening maken. In hun verhaalschrift zullen ze ten slotte nog meer verhalen gaan schrijven.

Lesdoel

De leerling gebruikt zijn fantasie om ideeën te bedenken.

De leerling bedenkt (het einde van) een verhaal. De leerling vat een verhaal samen.

De leerling bedenkt en vertelt een verhaal aan de hand van voorwerpen.

Benodigde materialen

Een paperclip voor ieder kind.

Een (digitaal) prentenboek

Mand gevuld met voorwerpen als: pen, telefoon, autotootje, appel, kledingstuk, feesthoed enz. Stop er ook figuren in: knuffel, poppetje, beestje, kabouter enz. Van spullen die niet in de mand passen kan een foto gemaakt en geprint worden. Denk hierbij ook aan plaatsen.

Een verhalenschrift voor ieder kind (een leeg schrift waarin de kinderen de komende tijd kunnen schrijven en tekenen).

Voorbereiding

Kies een (digitaal) prentenboek dat de leerlingen nog niet kennen. Bepaal vooraf tot waar u voorleest. De kinderen bedenken namelijk hoe het verhaal afloopt. In plaats van voor te lezen kunt u ook een (eigen) verhaal vertellen. Denk na over de voorwerpen die in de verhaalmand komen. Hiermee gaan de kinderen een verhaal bedenken.

Maak eventueel foto's van plaatsen, gebouwen, voorwerpen. Print de foto's en stop ze in de vertelmand.

Opdrachten

Een paperclip	Hoe loopt het af?	De vertelmand	Het verhalenschrift

Lesbeschrijving op de volgende pagina

Lesbeschrijving

Oriënteren	Een paperclip	10 minuten

Opdracht
Geef ieder kind een paperclip. Laat ze nadenken en uitproberen wat je met een paperclip zou kunnen doen. Wat kan je ervan maken? Waarvoor kun je een paperclip gebruiken? Hoe kun je ermee spelen? Je mag ook een idee bedenken met meerdere paperclips. (Je kunt er bijvoorbeeld een ketting van maken, een haakje, ski's voor een poppetje enz.)
Laat alle ideeën noemen.
Vertel na afloop dat de kinderen hun fantasie hebben gebruikt waardoor ze ideeën konden bedenken.
Vraag: Heeft een schrijver van een verhalen of gedichten fantasie nodig? Laat de kinderen reageren.

Reflecteren
Herinner de kinderen aan les 1 waarin ze fantasiedieren hebben gemaakt. Waarom heten deze dieren zo?

Onderzoeken	Hoe loopt het af?	20 minuten

Opdracht
Vertel dat u het verhaal gaat voorlezen. Laat het boek zien en vraag wie het verhaal heeft bedacht en geschreven. Noem de naam van de auteur. Bekijk de omslag en start met lezen. Stop op driekwart van het
verhaal en leg uit dat kinderen zelf mogen nadenken over het einde. Hoe zal dit verhaal aflopen?

De kinderen overleggen in groepjes van 2 tot 4 leerlingen. Laat daarna ieder groepje vertellen. Noteer per groepje in één zin het idee voor de afloop van het verhaal. Het kan ook voorkomen dat de ideeën van verschillende groepjes op elkaar lijken.
Bekijk alle mogelijkheden en bespreek met elkaar de verschillen en overeenkomsten. Is er een eind dat ze het leukst/grappigst/spannendst vinden? Hoe hopen ze dat het verhaal afloopt?

Lees nu het einde in het boek voor en bespreek het na. Hadden de kinderen dit verwacht? Kijk naar alle mogelijkheden die genoemd zijn, is er een groepje die (ongeveer) hetzelfde heeft bedacht als de schrijver? Welk groepje had juist helemaal iets anders bedacht?
Schrijf het einde van het boek er in één zin bij (als die nog ontbreekt) en bekijk nog een keer de genoemde mogelijkheden. Welk einde vinden de leerlingen nu het leukst/grappigst/spannendst?

Reflecteren
Vraag nog even naar hun fantasie. Hadden jullie je fantasie nodig om een einde te bedenken?

Uitvoeren	De vertelmand	25 minuten

Opdracht
In plaats van een verhaal lezen of voorlezen kun je ook een verhaal vertellen. Om zo'n verhaal te bedenken heb je ook je fantasie nodig. Wij bedenken en vertellen met elkaar een verhaal.

- Zet de vertelmand op tafel en vraag: Over wie gaat ons verhaal? Een van de kinderen kiest een figuur uit de mand. Hoe heet hij/zij?
- Stel steeds vragen en laat een kind voor het antwoord een voorwerp uit de mand pakken. Wat gaat hij doen? Wat neemt hij mee? Wie komt hij tegen? Waar is hij?
- Vertel steeds wat er bekend is over het verhaal. Dit is X. Hij gaat vandaag koken/op reis/zijn verjaardag vieren/verhuizen. Daarvoor gebruikt hij een pan/koffer/slinger enz. Dat doet hij in speeltuin/het bos/de bibliotheek enz.
- Geef daarna aan dat er iets moet gebeuren dat opgelost moet worden: Maar wat gebeurt er nou? Laat de kinderen het probleem verzinnen. Hoe gaat dit opgelost worden? Ook hiervoor kunnen weer voorwerpen uit de mand gepakt worden.

Rond daarna samen het verhaal af.

- Wanneer het verhaal af is, herhaalt u waar het hele verhaal over ging. Bedenk ook samen met de leerlingen een titel voor het verhaal. Vraag daarna enkele kinderen om het verhaal samen te vatten. Waar ging ons verhaal over? Wat is er gebeurd met X?

- Zet de spullen die bij het verhaal horen bij elkaar op een speciale plek in de klas. Vertel dat u ook graag tekeningen zou hebben van het verhaal. Welke tekening past bij [noem titel van het verhaal]? Laat enkele ideeën noemen. De kinderen gaan aan de slag. Laat ook één van de kinderen de titel van het verhaal schrijven of stempelen zodat dit bij de spullen geplaatst kan worden. Ook de tekeningen worden opgehangen in dezelfde hoek.

Reflecteren
Hoe vonden kinderen het om samen een verhaal te bedenken?

Evalueren	**Het verhalenschrift**	**5 minuten**

Opdracht
Bespreek nog eens met elkaar wat je moet kunnen om een verhaal te bedenken en te schrijven.
Een goed idee is natuurlijk handig maar je hebt vooral je fantasie nodig waarmee verhalen kunt bedenken. Als je het leuk vindt om verhalen te bedenken kun je natuurlijk later schrijver worden. Wie vindt schrijver een leuk beroep? Maar ook nu al kan je verhalen bedenken en schrijven. Dat is iets wat iedereen altijd kan doen.
Introduceer het verhalenschrift waarin de kinderen voortaan hun ideeën kwijt kunnen. Licht toe dat het een verhaal kan zijn, een gedicht maar ook een tekening met eventueel een aantal woorden erbij. Tekeningen kunnen ook gemaakt worden op tekenpapier en later in het schrift geplakt worden.

Reflecteren
Vraag wie in het verhalenschrift wil gaan werken en spreek af wanneer daar gelegenheid voor is.

Bijlage 1
Verhalen: echt of niet?

Groep 3, lessenreeks ‘basis literatuureducatie’, les 1

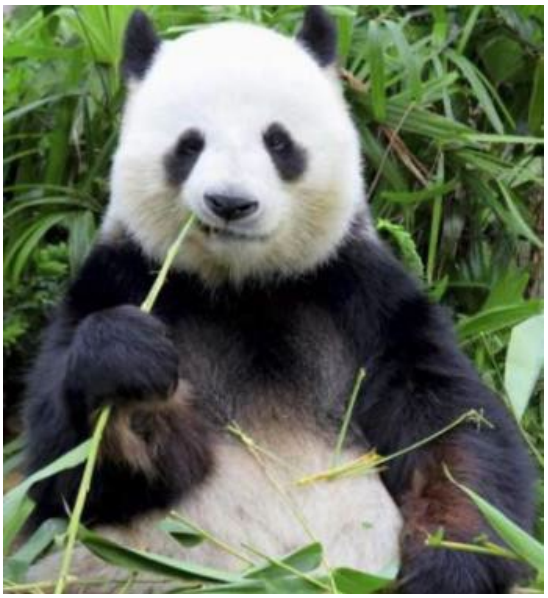

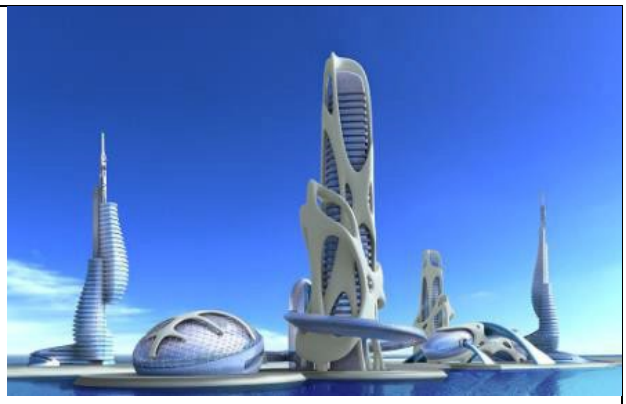

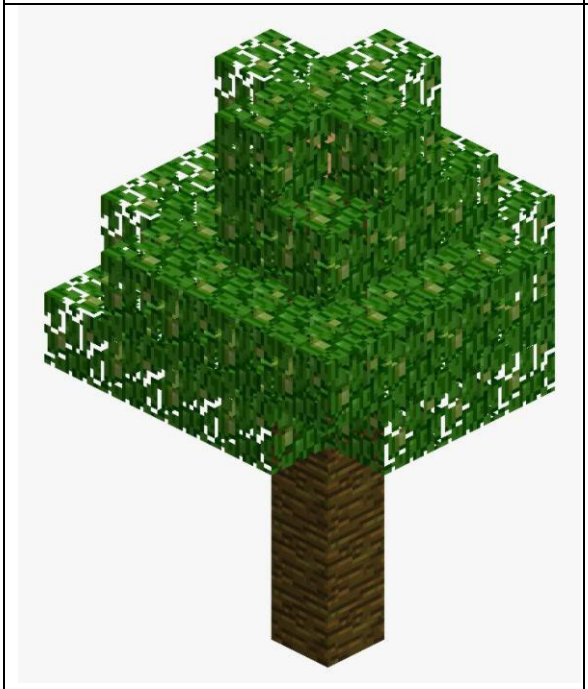

Bijlage 2
Verhalen: echt of niet?

Groep 3, lessenreeks 'basis literatuureducatie', les 1

Wiebeltand

Pleuntje zit aan tafel en leest een boekje. Het gaat over dieren. Ze telt net de stippen op de rug van een lieveheersbeestje als papa de keuken uit komt. Hij heeft twee appels die hij om en om van de ene naar de andere hand gooit en weer opvangt. 'Appeltjes-tijd!' roept hij. Hij veegt de appels droog langs zijn bloes en geeft er een aan Pleuntje.

Mmm, lekker, denkt Pleuntje. Ze neemt een hap uit de appel. Ze doet het voorzichtig, want ze heeft een wiebeltand en kan maar aan een kant eten. Langzaam kauwt ze op het hapje.

'Wat ben je aan het lezen?' vraagt papa.

Pleuntje wijst. 'Een boekje over dieren. Kijk, ik was net aan het tellen hoe oud het lieveheersbeestje is. Dat zie je toch aan de stippen?'

Papa schuift het boek naar zich toe. 'Ik dacht het niet, hoor, Pleun. Even zien wat hier staat. Nee, zie je. Hier staat dat de beestjes maar één jaar oud worden. Aan de stippen herken je de soort.'

'O, nee!' roept Pleuntje.

Papa kijkt verbaasd op.

'Kijk, bloed!' roept Pleuntje nog harder. 'Bloed op mijn appel! Ze laat de appel uit haar hand op tafel vallen en voelt bij haar mond. 'En mijn tand is weg.' Pleuntje weet niet of ze moet lachen of huilen.

'Rustig maar, meisje.' Papa pakt de appel en wijst. Hij lacht. 'Kijk, hier is je tand. Je wiebeltand staat rechtop in de appel.'

Pleuntje kijkt naar de tand. 'Ik was vergeten aan de zijkant te eten,' zegt ze zacht. Ze voelt nu toch een traan en wrijft in haar ogen.

'Maar dit is toch juist fijn?' zegt papa. 'Zonder dat je het hebt gemerkt, is je tand eruit.'

Ja, dat is zo, denkt Pleuntje. Papa had al een keer gevraagd of hij de tand er voorzichtig uit moest trekken, maar dat vond ze een griezelig idee.

Papa staat op. 'Kom, we halen je tand uit de appel en spoelen hem af.'

Als de tand schoon is, legt papa hem op een stukje keukenrol op het aanrecht.

'Goh,' zegt papa, 'je eerste tand eruit … Wat word je toch groot.'

Pleuntje bekijkt de tand van dichtbij. Wat is het eigenlijk een kleine tand. 'Nu krijg ik een grotemensentand,' zegt ze tegen papa.

Papa knikt. 'Maar niet meteen. Voorlopig heb je een gat in je mond.'

Pleuntje voelt met haar tong. Waar ze eerst nog haar wiebeltand heen en weer kon duwen, kan ze nu met haar tong er helemaal doorheen.

Ze rent naar de gang. Voor de spiegel bestudeert ze haar mond van alle kanten. Het ziet er stoer uit. Ze hoopt dat er snel nog een tand gaat wiebelen.

Ineens hoort ze de stem van mama. Pleuntje snelt de gang uit. 'Mam! Mama! Mijn tand is eruit!'

'Wat goed, Pleuntje,' antwoordt mama. 'Laat eens zien.'

Mama bekijkt de mond van Pleuntje en de tand. 'Vanavond kun je je tand onder je kussen leggen,' zegt mama. 'Dan komt de tandenfee misschien. Zij haalt je tand weg en legt er een muntje voor in de plaats.'

Wat? Pleuntje weet niet wat ze hoort. Bestaat er een tandenfee?

Ze springt op en neer. 'Dat wil ik! Dat wil ik!'

Het is al avond en Pleuntje ligt net in bed. De tand heeft ze precies midden onder haar kussen gelegd. Mama komt haar kamer binnen. 'Alles gedaan, dame? Geplast, handen gewassen, tanden gepoetst én je tand onder je kussen gelegd?'

Pleuntje knikt. 'Mam?' vraagt ze. 'Merk ik het als de tandenfee komt?'

'Ik denk het niet. De tandenfee doet altijd zachtjes en ze werkt heel snel.'

'En dan haalt ze mijn tandje weg en legt er iets anders neer?'

Mama knikt. 'Ze doet je tand in een tandendoosje. En daarvoor in de plaats legt ze een euro neer. Die kun je dan morgen in je spaarpot doen.'

'Ik wou dat het al morgen was,' zucht Pleuntje.

Mama geeft Pleun een kus. 'Dat wordt het snel genoeg. Ga maar lekker slapen.'

De volgende ochtend is Pleuntje vroeg wakker. Het eerste wat ze doet, is natuurlijk onder haar kussen kijken. Ze tilt het kussen omhoog en daar ligt … gewoon nog haar tand!

Hoe kan dat nou? denkt Pleuntje.

Ze rent naar de kamer van papa en mama. Die liggen nog verstopt onder het dekbed. Pleuntje schudt mama heen en weer. 'Mama, mam, de tandenfee is niet geweest!'

Mama tilt haar slaperige hoofd iets omhoog. 'Hè, wat? Hoe kan dat nou? Ik had het juist klaargelegd.' Mama duwt tegen papa aan. 'Mark! Mark! Ik hoor net van Pleuntje dat de tandenfee niet is geweest. Weet jij daar iets van? Jij zou dat toch regelen?'

'Kent papa de tandenfee dan?' vraagt Pleuntje.

Papa slaapt nog steeds.

Mama slaat nu het dekbed open. 'Ja, papa kent de tandenfee wel. Toch?'

Nu opent papa zijn ogen. 'Huh, de tandenfee?' zegt hij zacht. Ineens schuift hij rechtop. 'Och ja, de tandenfee! Dat zou ik doen zeker?'

Mama zit nu ook rechtop met haar armen over elkaar en knikt. Papa krabbelt door zijn slordige haar. 'Juist ja.' Hij denkt na. Dan steekt hij zijn vinger op. 'Ik weet het al.' Hij wijst naar Pleuntje. 'Jij, jij moet weer in je bedje gaan liggen met je ogen dicht. Doe maar net of je slaapt. Dan bel ik nu de tandenfee en vraag ik of ze alsnog komt. Ik denk dat ze het druk had en daardoor jouw tand is vergeten. Want als je het druk hebt, vergeet je weleens wat.' Papa kijkt nu naar mama.

Mama is even stil maar zegt dan: 'Dat is ook zo. Ik vind het een goed idee van papa, Pleuntje. Ga maar snel liggen. Dat komt de tandenfee zo nog bij jou langs.'

'Denken jullie dat echt?' vraagt Pleuntje.

Papa en mama knikken tegelijk. Mama stapt uit bed. 'Ga maar lekker liggen. Maar wel met je oogjes dicht.'

Pleuntje loopt terug naar haar kamer en kruipt weer in haar bed. Dat voelt koud aan. Snel trekt ze het dekbed tot haar kin. Dan gaat ze op haar zij liggen en doet haar ogen dicht. Ze knijpt ze nog harder dicht, zodat de tandenfee echt ziet dat ze slaapt.

Het duurt wel lang maar dan hoort ze zachtjes haar kamerdeur opengaan. Ze hoort de voetstappen van de tandenfee bij haar bed. Dan gaat haar kussen met haar hoofd erop voorzichtig omhoog. Het is een grappig gevoel. Pleuntje moet ervan lachen, maar ze houdt haar ogen nog steeds dicht. Haar kussen gaat weer omlaag. De tandenfee loopt stapje voor stapje haar kamer uit.

Als ik haar wil zien, moet ik nu kijken, denkt Pleuntje. Ik doe het gewoon.

Voorzichtig doet ze haar ogen een stukje open. Nog door haar wimpers heen ziet ze … papa!

Pleuntje zit meteen rechtop. 'Papa! Heb jij mijn tand weggehaald?'

Papa draait zich om en lacht. 'Jij zou toch je ogen dichthouden?'

Pleuntje bekijkt papa met grote ogen. Onder zijn slaapshirt draagt hij een stippenrok van mama. Op zijn rug zitten de grote roze feeënvleugels van Pleuntje en op zijn slordige slaaphaar staat haar prinsessenkroontje.

'Ben jij de tandenfee?' Pleuntje kan het bijna niet geloven.

Papa gaat op haar bed zitten. 'Nee joh, natuurlijk niet. Ik val even voor haar in. Ik heb de tandenfee gebeld. Maar ze kon zelf niet meer komen. Ze moet slapen omdat ze het vannacht zo druk heeft gehad met al die tandjes. Snap je?'

'Jawel,' antwoordt Pleuntje. 'Maar je bent één ding vergeten.'

'Nee toch?' vraagt papa. 'Ik dacht dat ik nu aan alles had gedacht.'

'Bijna,' zegt Pleun en ze wijst naar zijn grote blote voeten. 'Je had ook de prinsessenschoenen aan moeten doen, want ik denk niet dat een tandenfee op blote voeten komt.'

Uit: *Wiebeltand* van Isabelle de Ridder, Clavis. 2017

Bijlage 3
Verhalen: echt of niet?

Groep 3, lessenreeks 'basis literatuureducatie', les 1

Lijmen

Ik had drie beestjes,
drie beestjes van steen.
Een vogeltje,
Een veulentje,
Een varkentje.

Ze zijn gevallen.
Ze braken stuk.
Ik heb ze gelijmd.
't is bijna gelukt.

Ik heb drie beestjes,
drie beestjes van steen.
Een volentje,
Een veukentje,
Een vargeltje

Joke van Leeuwen
Uit: Ozo heppie en andere versjes
Amsterdam: Querido, 2000

Bijlage 1
Verhalen: korte en lange verhalen

Groep 3, lessenreeks 'basis literatuureducatie', les 2

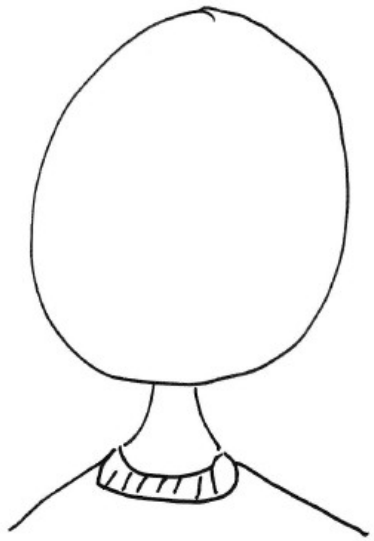

Hoe kijk ik ?

. . . . . .

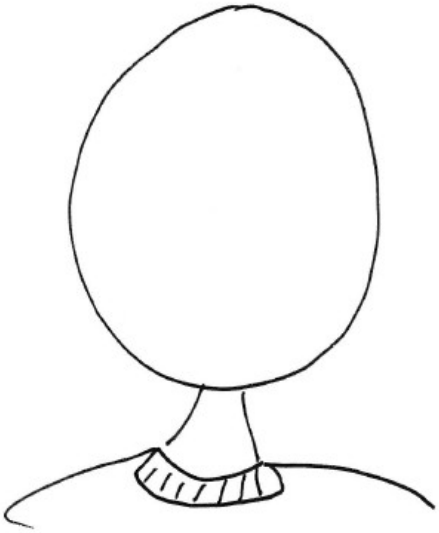

Hoe kijk ik ?

. . . . . .

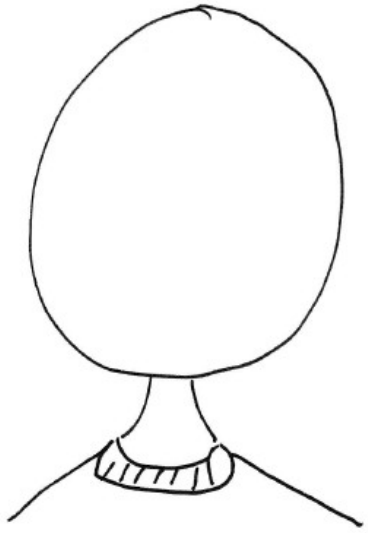

Hoe kijk ik ?

. . . . . .

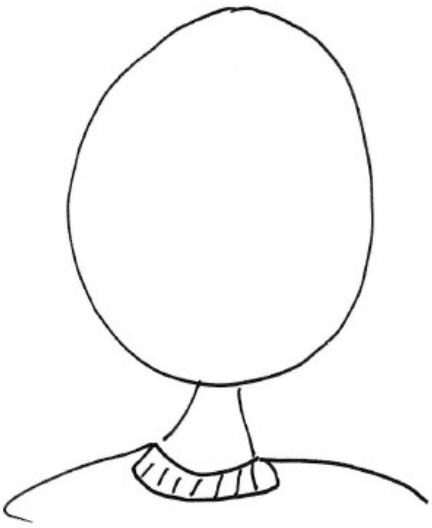

Hoe kijk ik ?

. . . . . .

Bijlage 1
Verhalen: gedichten

Groep 3, lessenreeks 'basis literatuureducatie', les 3

Lui

Ik ben lekker lui vandaag.
Ik heb een slome bui vandaag.
Denk maar niet dat ik iets doe.
Ik ben liever lui dan moe.

Lekker liggen op mijn bed
met geen mens die op mij let.
Alles wat ik anders moet,
gaat vandaag niet door – net goed.

Nannie Kuiper
Uit: Eén gedicht is nooit genoeg

Zet je hoofd op

Zet je hoofd op
Trek je bil aan
Schroef je navel op zijn plek

Plant je haren
Plug je armen
Draai nog één keer aan je nek

Plak je nagels en je oren
Duw je oogjes in hun kas
Want vandaag word je geboren
Komt je feestneus goed van pas

Ruud Kroes
Uit: Eén gedicht is nooit genoeg

Colofon

De leerlijn literatuur is ontwikkeld door Bibliotheek Zoetermeer in samenwerking met Cultuur en Techniek op School.

Neem bij vragen contact op via isabellederidder@bibliotheek-zoetermeer.nl

Voor meer informatie: www.cultuurentechniekopschool.nl
of mail naar: info@cultuurentechniekopschool.nl

Versie 2.0 - oktober 2026